
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

KÉPEK KONCZ ISTVÁNROL

TOLNAI OTTÓ

Az első kép, amit őrzök róla: ül a nagytemplom hátsó bejáratának márványlépcsőjén, és vizsgáztatja a ministránsnak jelentkező, kopasz, meztlábás gyerekeket. Hallgatja, hogyan mondják fel a latin szöveget.

A templom belseje, a papok, az apácák, az valami egészen más volt, azok már ahhoz a máshoz, szinte magához a másvilághoz tartoztak, de, hogy valaki közülünk, a Tópart, a Postakert, vagy a Széles utca gyerekei közül is kapcsolatba kerülhetett azzal a mással, az teljesen megbénított.

Nagyon szerettem volna ministráns lenni, ministrálni. Nyakig húzott málnaszoknyában, csörgősre keményített csipkeingben csoszogni a fekete-fehér kőlapokon, majszolni az ostyareszlit, az apácáknál, az oltár előtt tartani, a pap elé emelni a hatalmas misekönyvet. Felettből foglalkoztatott a templom hangulata, az oltárok szobrai, a stációk festményei. Tán éppen annak a stációnak a képei (és majd a szabadkai barátok templomának Fekete Máriája) előtt lettem képzőművészeti kritikus; ráúzeumokat, képtárakat járva Párizstól New Yorkig, Pesttől Moszkváig, Amszterdamig, még mindig azt az elmélyült állapotot, végső soron azt a pózt keresem: végtelen térdelni a hideg kőlapokon a kép előtt. Régióta készülök utánanyomozni, ki és hogyan is festette azokat a képeket, miért van, hogy azt a hatást, megrendülést azóta sem tudta egy híres kép sem előidézni bennem, nem, még a Sixtus-kápolna kormos mennyezete sem, jóllehet ott, Rómában, a véletlen folytán még egykori kanizsai apácákkal is találkoztam... Mint valami egzotikus lényeket, végtelen tudtam nézni a kényelmetlen padokban kuporgó nénikéket, bácsikákat — azt a valamit, ami vidékünkéből sötét ruhájukba, ráncos arcukba húzódott, aszalódott, azt az erőlködést, ahogy a földdel, anyaggal való munkában megpuffadt, deformálódott, hatalmas ujjait megkíséreltik imára kulcsolni — pontosabban kalácsolni, mert ha végül is sikerült összefonni őket, pontosan úgy nézett ki az öklük, akár a fonott kalács. Mondom, mindez felettből izgatott, legalább annyira, mint a futballpálya vagy a cserkészotthon világa, rendje. Tanulni is kezdtem a latin szöveget, de az a sokk — mármint, hogy a Pista, a Koncz boltos fia (az én apám is

boltos volt) ül ott a márványlépcsők legtetején, és valami még nem látott komolysággal hallgatja a latin szöveget, hallgatja, mintha csak az anyanyelvét hallgatná — annyira megzavart, hogy végül a kitűzött napon nem jelentkeztem helyetteseinél, nem jelentem meg a márványlépcsőknél, nem járultam a főministráns elé. És így nem maradt más hátra, mint a fújtatás a harmóniumon (ezt már tudtam, a szomszéd kovács parazsa alá is fújtattam olykor, meg hát szerettem is, mivel a lányok mind ott énekeltek a kórusban), meg a harangozás a toronyban. Ha nem is annyival, mint a ministrálás, de ez is pénzzel járt, ezért is korán kellett kelni, és végső soron a kórus és a torony is része volt annak a másik, túlnani, fentebb világnak, egészen közel a mennyezeti angyalokhoz, noha itt fennállt a veszély, hogy ha nagyon igyekezett az ember a fújtatással, elszellentette magát az angyalok, illetve a lányok előtt — és máris zuhant, fejest a pokolba . . .

Igen, ez az első kép, amit őrzök róla. És ez a kép azért is fontos számomra, mert magában foglalja a világról való legelső képeim egy részét is. Tán nem is kellene másról értekezni, csak erről a képről. Ahogyan ül ott fenn, a félkör alakú márványlépcsők legtetején. Ő, a főministráns, akinek külön relációja van a sekrestyéhez (a perselypénzek is átmennek a kezén!), a papokhoz, az apácákhoz (Beatrixhez, a festető főnövérhez, akinek súlyos márványhattyút és angyalait Salvador Dali is megirigyelhetné), sőt az se lehetetlen, hogy magához a bérmálskör kiszálló püspökhöz is. Ahogy ül ott fenn, és messze — hová? merre? — révedve hallgatja a sáros bokájú, klorofillal festett térdkalácsú, búzaporos fülű, olajos kezű, a Kis-Tiszáról, a töltésközi futballpályáról, az aratásból, valamelyik rigolyás kisiparos műhelyéből felszaladó gyerekeket. Hallgatja, hogyan darálják, saját nyelvüket is bedarálva, fulladozva, a teljesen érthetetlen latin szöveget. Hallgatja, ahogy darálják neki habzó szájjal, de — hiába — tele hibával, neki, a főministránsnak, aki egyedül érti; látszik az arcán, formás fejének biccenésein, hogy érti, látszik, hogy nem csal, érti, mintha csak anyanyelve lenne; mert ha nem lenne anyanyelve — második anyanyelve —, honnan a fenéből tudná, értené, még mielőtt az iskolában tanulni kezdenénk, honnan a fenéből, hisz a nap legnagyobb részét ő is apja boltjában segítkezve, a Körösön, a Tiszán vagy házuk előtti Széles utcán focizva tölti . . .

A második kép, amit őrzök róla, az ötvenes évek legelejéről való. Néhány évre eltűnt a szemem elől, nem láttam. Bár valószínűbb, hogy én tűntem, veszttem el, valószínűbb, hogy akkortájt különben sem láttam senkit, semmit, egy pillanatra sem dugtam ki ugyanis az orromat a különben is sokszorosán ledugaszolt (és így ott, Bácska legészakibb csücskében egy valóságos gyerekparadicsomot füllesztve, varázsolva) hátravároska folyójából. Valami eufórikus viszonyban éltem a természettel, a kocsit porával nem kevésbé, mint az égboltozat csillagzatával. Számptalan éjjeli tájékozódási, csillagolvasási versenyen vettem részt mint

kiscserkész, ám én didergő delejű buszolóval a tenyeremen nem tájékozódni, betájékozni kívántam, nem összekötni a csillagokat, nem kivonalozni az égboltot, én épp azt szerettem, ha ilyen éjszakákon eltévedt örünk, és hol őzet, hol vaddisznócsordát riasztva, összevissza ódöngtünk hajnalig a tölgyesben, amikor is teljesen váratlanul a hajnali táj, a harmatban izzó Lehegő, Haterem és a reggeli nap vakítóvá súrolt cintányérja hirtelen nagyot csattant, szinte összelapítva az orrunkat is!

Szóval néhány évre eltűnt a szemem elől az a főministráns. Noha tudtam, hogy a zentai gimnáziumba jár; bátyám osztálytársa volt ugyanis. Tudtam azt is, hogy Szeli és Tőke a magyartanáruk; bátyám szép dolgozatait, leckéit rendszeresen áttanulmányoztam. Sőt azt is tudtam, hogy kitűnő önképzőkörük van, és hogy Pista a zentai gimnázium ifjúsági szervezetének elnöke. Mégis meglepődtem, látványa nem kisebb sokkot jelentett, mint a márványküszöbön trónoló főministránsé, amikor egy kis, a niktintól máris aranyló bajuszú, komoly férfi ült ki a kanizsai Ifjúsági Otthon vörös zászlóval takart asztalához.

Akkortájt Dobó Tihámér barátomnak köszönhetően már én is aktív voltam nyolcosztályos iskolánk, a zárda önképzőkörében, sőt a Magyar Szó élőlűségját is láttam már a Szövetkezeti Otthon dísztermében (Farkas, Rehák, Bogdánfi, Vébel, Kalapis, Németh István stb.).

Szóval ott ült az előadásztalnál, kezében egy puha kötésű, vörös fődélű könyvvel. Azonnal feltűnt nekem, a zöldön és kéken pihentetett szeműnek a templom lilája és fehérje után a vörös színnek ez az eluralkodása.

Nem a poén miatt találtam ki, valóban úgy emlékszem, bár lehet, hogy tévedek: előadásának a címe A marxizmus és a vallás volt. Lassú, akadozó beszédmódja — ami mostanság annyira hiányzik nekem e csúszósan folyó, ömlő, hasmenésszerű beszédrengetegben! — szinte láthatóvá tette agyát — ahogy különösmód versei is láthatóvá teszik agyát, versei is azt mutatják —, látszott, a megakadások nem elakadások, hanem a fogaskerék fogainak mind nagyobb rendszerbe való bekapcsolódásai, beakadásai, mind nagyobb teher felvállalásai tulajdonképpen. Tártott szájjal hallgattam. Pontosan úgy, mint ahogyan a márványküszöbön történő vizsgáztatásait hallgattam néhány éve.

Ő volt az első ember, akit gondolkodni láttam. (Csak most döbbenek rá, későbbi életem folyamán se láttam sok gondolkodó embert, ha jól meggondolom, négy-ötöt mindössze.) A természet élén, ahol addig leledztem, mi inkább intuícióval, csellel, csapdákkal, a kalózok és az indiánok módszereivel — érzéssel dolgoztunk.

Akárha latinul beszélt volna. Szavait hidegen csillogó — igaz, maga bányászta, faragta — kockákként rakta egymásra. Hallottam én akkor már párttitkárunkat, a nagy bajszú szövetkezeti elnökünket és hát a Magyar Szó főnökeit is beszélni, de azoknak a szavai, ha szabad így mondani, kategóriái — ezt a gyerek is pontosan megérezhette — műrostosak voltak, úgy csellengtek, mint a kerék, amelyben nyolcas van.

Az övéi viszont metszettek, súlyosak, akárha márványból. Akkortájt olvastam, hogy egyes szobrászok egész hegyeket bontanak le egy-egy szoborról, úgy éreztem, olykor neki is egész sziklákat, hegyeket kell lefejtene egy-egy kifejezésért, meghatározásért. Mondom, akárha latinul beszélt volna, annyira különbözött a nyelve attól, amit beszéltünk a Majomszigeten táborozva, halászattal, vadászattal, apróbb tolvajlásokkal tartva fenn magukat, a mi szavaink mintha csak mohával, meleg homokkal, tollal lettek volna kitömve, forróak voltak, mint a fészek tojásai, pihegve költő énekesmadarai.

A másik nagy élmény, ami lassan teljesen el is szakított a természet-től, a mozgalom eszméjének felmerülése volt, nem a napi mozgalomé amelyről a párttitkár és a nagy bajszú szövetkezeti elnök vagy a Magyar Szó főnökei beszéltek, hanem Robespierre és Lenin, ha szabad így mondani, romantikus mozgalmáé. Olyan teljesen új, szédítő fogalmak, mint az illegalitás, ellenállás és persze mindennekefelett a revolúció. A különös az egészben az volt, hogy ennek az eszmének a csiráit már ott éreztem az cserkészotthon és a templom körül is, a katonásdiból az utcai bandák intenzív hadmozdulataiból, harcaiból (gerillizmusából) nem volt nehéz átvedleni a mozgalom, a forradalom katonájává.

Ezért lehetett tehát az, hogy akkor, ott semmiféle ellentmondást sem éreztem a rövidnadrágos főministráns stuccolt bajszú aktivistaként való felbukkanásában, sőt — mint mondtam — nyelvét, a latint azonosnak véltem továbbra is.

Ha az első lép — afféle naiv, illetve gyermekfestmény — Koncz Istvánt, a jógit mutatja, akkor a második: a komesszárt.

Néhány év múlva én is Zentára kerültem, és hamarosan én is bekapcsolódtam az önképzőkörbe, meglehetősen felpörgetve azt, mi több, Koncz István helyét örökölve, én lettem a gimnázium ifjúsági szervezetének elnöke is. Mondanom sem kell, az én táskám is megmerült — megbukott abban a vörös födelű literatúrában, a Testvériség—Egység kiadó műrostos papírra nyomott Marxizmus-leninizmus sorozatában...

A harmadik lép a jögi és a komesszár után a költőt, az irodalmánt mutatja.

Az Ifjúsági Otthonban tartott előadást követő egy-két évben ismét eltűnt a szemem elől. De közben én Tihamérnak és magyartanárainak (Vajda József, Földi Suzsanna) köszönhetően mindinkább a művészetek, az irodalom vonzáskörébe merültem. Rendszeresen olvastam Majtényi nagy formátumú, már-már magazinszerű Hídját, amelyben a Belgrádban tanuló fiatalok (Ács, Pap, Sáfrány) már elkezdték az új jugoszláv költészet felfedezését; és hát akkor már az Ifjúság Szavában is beindult a Modern irodalom útja, az a terjedelmes rovat, amely az egész magyar nyelvterület viszonylatában is fontos áttörést jelentett...

És akkor (tán 53 lehetett) beküldtem egy semmis kisprózát az Ifjú-

sághoz — lám, még ma is ilyesmiket írok, ez a műfajom, hisz például e képeim se mások, mint olyan semmis kispórázók!

Mivel nyaranta honorárium ellenében éppen a gimnazista Koncz szerkesztette az újság irodalmi rovatát, levelem, semmis kispórázóm az ő kezébe került. Rossznak, valóban semmisnek találta természetesen, ám nem dobta el, zsebbe tette, és amikor legközelebb hazajött Kanizsára, leállított az utcán, pontosabban a korzón, ahol épp egy Kanizsáról elszármazott belgrádi lányrokonát picéztem nagy koncentrációval . . .

Leültünk, és elővette levelemet, kitergette nyegle, semmis kispórázomat, és lassan, nyugodtan elmagyarázta, mi a probléma, mi benne a nyegle, a semmis. Megmagyarázta, hogyan kell megírni egy írást, mármint azt, hogy az írást meg kell írni, elmagyarázta, mi is valójában az irodalom. Mindent. Ma pontosan tudom, mindent. Mindent, amit el kell, el lehet magyarázni. Csak egy dolgot nem magyarázott el akkor ott nekem. Azt, hogy — az ő szavaival — a verset nem szabad túlélni. Csak egy hibát követett el akkor, hogy nem beszélt le, nem zavart el durván az irodalom közeléből, mert azt ő tán még megtehetné volna —, no, de ez a felismerés, vallomás időrendben nem ide, a legvégére tartozik . . .

Akkor kezdődött barátságunk (amihez csak Tihamérhoz és Domonkoshoz fűződő barátságom fogható). Könyveket kaptam tőle, amelyekről végtelen tudnék mesélni, értekezni, hiszen olyan könyvek voltak, mint pl. Edgar Allan Poe novellái, Kassák regényének, az *Egy ember életének* a kötetei vagy Bródy kis könyve, amelytől azóta se váltam meg, amelyből, ha az indulásról esik szó, azóta is minden alkalommal idézek (Rembrandt): „Tíz zsidók jöttek kissé korán, virrasztóba jöttek, és az illető még élt, mégpedig erősen”, Adyt és Baudelaire-t szavalt, de Vigny és Mallarmét is, és jól emlékszem arra is, ahogyan a *Kéz a kilincsen* és a *Jobbágyok unokái* puha fedelű, merészen illusztrált kiadásait bemutatta nekem. És jól emlékszem arra is, ahogyan jellegzetes, fekete bútorú nappalijukban — számomra az egyik legfontosabb pont ez a világon — megismertetett Incze Sándor népszerű lapjával, a Színházi Élettel, amelynek különös véletlen folytán most is épp itt van egy példánya az asztalomon, itt van, hogy Kosztolányi (akit szintén ő ismertetett meg először velem, akit félig-meddig kanizsai írónak tekintettünk) kezét nézzem, hogy Kosztolányi kezéről — a magyar irodalom számomra legfontosabb írókezeiről — olvassak benne: „A mutatóujj olyan hajlékonyan fut egészen a kis tollig, mintha valami varázslat folytán belőle jönnének a szavak . . .”

Saját verseit is megmutatta persze. Egy alkalommal, akkor már Zentán tanultam, ő meg Belgrádban, velem küldte el első kéziratot kötetét Burány Nandinak. Ez 54—55-ben lehetett (különös, mert kötete majd csak 69-ben jelenik meg). Emlékszem, a zötyögő, füstös vicinális világsodó ablakánál olvastam el a kis füzetlapokra írt kötetet — hihetetlen, hogy az a kurta reláció Kanizsa és Zenta között (a Tiszán is persze)

milyen végtelenné tudott olykor tágulni, ma is az egyik legfontosabb végtelen számomra, hiszen nekem még mindig az a verseskötet a verseskötet, én még mindig olyan kézírású könyvet szeretnék írni, noha tudom, már sosem sikerül.

Mint jeleztem, Zentán aztán megörököltem irodalmi és aktivista (kommesszári) pozícióit, jócskán fel is pörgetve körülöttük a dolgokat, jóllehet engem akkor már inkább egy másik reláció, egy másik végtelen izgatott: mit csinál Pista Belgrádban, egyáltalán mi történik Belgrádban. Én is oda készültem, sőt úgy gondoltam, azt a valami újat, amit szeretnék, ott Belgrádban kellene megcsinálni, valahogy ott a helye, ambícióival oda illik, oda, a Moszkva teraszára . . .

A főváros Dušanovac nevű külvárosában élt (dušanovaci rapszódosznak nevezte magát) egy regénybe kívánczó, monumentális magyar öregasszonynál Dobossal, a történésszel (aki akkortájt egy ürülékkel foglalkozó könyvet tanulmányozott, magyarázott megállás nélkül), Kanyóval, a jogással és bátyámmal együtt.

Szünidőkbem rohantam Belgrádba. Persze egy kicsit a fent említett, végül is kipicézett rokon lányhoz is (aki, igaz kipicézett, de hódolatomat nem viszonzta teljes egészében, mert mint Pistának megsúgta — mi mindent kellett szegény Pistának tudnia rólunk! —: kicsit nagy-nak találta orrömat).

Az abszurd dráma betörésének pillanatai ezek. A Godot-é és a Székeké! Életem legnagyobb színházi élményei közé tartozik a Székek Atelje-beli előadása. A néma szónok szövegét még ma is hallom; valójában világunkban azóta az a néma szónok szónokol egyfolytában, jóllehet mi azt hitük, Ionesco irodalom, méghozzá másodlagos abszurd irodalom!

De ugyanolyan nagy élményem volt Pista belgrádi élete, életvitele is. Korán kelt, akárha katona, rab lett volna, precízen eligazította vaságyát; a piros paprikába hempergetett hazai szalonnaoldalból elfogyasztott egy nem nagy szeletet; majd maga mellé, az ágyra helyezte a cipős dobozban a sárga dohányt, és tanulni kezdett. Ha meglátogatta barátnője, Magda, aki valóban Múza volt, ma is káprázik a szemem, ha rá gondolok, akkor fél órával érkezése előtt egy kék borítékból elővette fényképét, és belehelyezte a kis kerek asztal közepén levő vásári fényképtartóba. Este színház (tán minden előadását látta a Godot-nak, a Székeknek), éjszaka pedig lassú alámerülés Belgrád alvilágába.

Az Ifjúság vezetői Bányait szemelték ki az új, ambíciózusabb melléklet szerkesztőjéül (igaz, ő Deákkal együtt egyszer már próbálkozott az Ifjúság szerkesztésével, és nem történt meg a „csoda”), de mivel épp az Index című egyetemista lap főszerkesztője volt (az irodalmi rovatot Slobodan Beljanski csinálta kitűnően), így rám esett a választás, vagy Bányai javasolt maga helyett, nem tudom pontosan . . .

Első dolgom volt hazautazni Pistához, hogy beleegyezését kérjem, felírhasam nevét a melléklet szerkesztői közé. Attól kezdve szinte he-

tente hazautaztam hozzá, Kanizsára, ahol mint bíró kezdett el dolgozni éppen. Ott, a kompig sétálva dolgoztuk ki a Symposion koncepcióját. Noha szenzibilitásukban Bányai és Domonkos közelebb állt hozzám, a mi háromszögünk volt az alapja, alapjele a Symposionnak, mégis ő volt a legfontosabb számomra, nélküle nem mertem volna belekezdeni abba a kalandba, nem, még akkor sem, ha sejtettem, hajótörésekkel lesz teljes. (Mert hát miféle kaland is az, amelyben nincsenek hajótörések?) S lényegében így történt később, a hajótörések idején is persze, hetente, havonta hazaugrottam, hogy a Tisza mellett sétálva tárgyaljuk a dolgokat.

Természetesen ezt a telepi estét is meg fogjuk majd tárgyalni ott, a Tisza mellett. És Pista meg fogja magyarázni nekem, mi volt tűrhető bevezetőül szánt képeimben, és mit kellett volna másképpen csinálnom, mi volt bennük továbbra is az a rám olyannyira jellemző semmis valami. És én igazat adok majd neki, mert igaza lesz — ám legközelebb ismét el fogok véteni ezt-azt, valami semmiséget bár . . .

Újabb irodalmunk valójában úgy vette kezdetét, hogy barátaimat megismertettem Koncz Istvánnal.

Negyedik s egyben utolsó képünkön a jögi, a komesszár és a költő után az ügyvédet (vagy az alliteráció végett mondjunk inkább jogászt: jögi-jogász) látjuk.

Valójában ezt a képet is ugyanolyan szájtátva nézem, mint az előző hármát, noha közben eltűnt az a néhány (pontosan négy) év, ami elválasztott bennünket, festés közben a modellhez öregedett a festő, sőt fehér szakállával akárha el is hagyta volna már, és ő lenne az öregebb, ő a miniátor. Igen, ez valahogy hozzá is tartozik a portréfestés, portréírás művészetéhez: megtalálni, felmutatni a modellben az időtlent.

Szeretek beülni ügyvédi irodájába. Ha van benn valaki már, künn várakozok a többi ügyféllel együtt a régi képek, régi bútorok között. Hisz egy kicsit — vagy nagyon — én is ügyfélnek érzem magam minden egyes alkalommal. Csak ha benyitok, nem bajaimról kezdek el beszélni zavartan, dörögve vagy sírva épp, mint felei, hanem az első konvencionális mondatok után azonnal az irodalmi életről (ami jöllehet nincs is már) kezdünk csevegni, arról hamarosan: a hatalom hogyan manipulál épp . . .

Mondom, szeretek behúzódni valamelyik sarokba, és nézni, hogyan érkeznek egyenként vagy párosával ügyfelei, akiknek majd elintézi, elsimítja ügyét, akiket majd védeni fog.

Igen, Pista ügy-véd. Védi az embereket, akiknek bajuk támadt, üge van. A védés szenvedélye jóval nagyobb már, mint az egykori ministrálás, az aktivizmus, az irodalom vagy a vádemelés szenvedélye volt bíró korában. (Igaz, ami az irodalmat illeti, a Symposion után sosem is kapcsolták be irodalmi életünkbe, sosem is gondoltak arra, hogy

folyóiratot adjanak neki, pedig hát ő, még mindig ő független — jóllehet egyre imagináriusabb — irodalmi köztársaságunk elnöke!

Megállás nélkül érkeznek az emberek, akiket lassan felismerek (együtt játszottam velük, vagy ha nem velük, akkor szüleikkel vagy gyerekeikkel), megállás nélkül érkeznek a tanyákról, a falukból, Németországból, Afrikából, az idegenlégióból és közel, mind közelebb lépve az ügyvéd úrhoz, gyónni kezdenek. Meggyónnak mindent. Meg, hogy válni akarnak, hogy loptak, sikkasztottak, gyilkoltak, hogy megverték őket, hogy megverték anyjukat, feleségüket, lányukat, apjukat, hogy átgázolt rajtuk a szomszéd többmázsás hízója . . .

Ülök ott, hallgatom, ahogyan hallgat, ahogyan celebrál, kérdez, cigarettát csavar a cipős dobozból vagy a dózniból, issza óriás adag feketét, diktál, köszön, s érzem, ugyanúgy tud valami lényegeset most is, mint akkor tudott, ott, a templom félkör alakú márványlépcsőjén, vagy az Ifjúsági Otthon vörös zászlóval letakart asztalánál. Rövidre zárt nillantásaival, amiket olykor ügyfeleire vet, pontosan látom: valami másfelé néz — hová? merre? —, mint akkor, kopaszra nyírt kobakjaink fellett, valami más felé. Igen, pontosan látom, érzem: a lényegre, a létre van rálátása, a létre van ablaka, ajtaja. És éppen itt, ebben az irodában (műhelyben, mert ez a műhely azonos a költői műhellyel, illetve a költői műhely ebben a műhelyben szűnt meg, haladtatott túl) teljesedett ki rálátása, itt lett teljessé, totálissá, totalitássá feleinek ügyében.

Különös, ott gubbasztva nála mindig azt éreztem, ahogyan a ministrálásból kimaradtam (és csak a fújtatás maradt), úgy maradtam ki a pántból, végső soron az irodalmi életből is (hisz már régóta nem szerkesztek), sőt magát a költészetet is megszenteltelenítettem, kimozdítottam helyéből — ahonnan tán nem lett volna szabad —, mindinkább azt érzem ott, az irodában, miközben az ügyfelek és az ügyvéd rituáléját nézem, hogy az életből, a létből is ki-kimaradoztam, egy semmis irodalmiságba (semmis kisprózaimba) rekedve, kimaradoztam, vagy ahogy Pilinszky mondaná: kimerevedtem mindinkább.

Nézem, hallgatom, s hallom, mintha latinul beszélne, latinul diktálna folyékonyan, akárha anyanyelvén (a szerb nyelv nem berzenkedik idegen, a latin kifejezésektől) . . . Csak ott, latinját hallgatva döbbenem rá: nekem mindig is ő volt a klasszikus. Mert az én szemzőgemből például Baudelaire-nál sem a modern borzongásokon volt a hangsúly, különösen nem, ha Pista szavalta nekem, hanem rómaiságán, illetve anynyiban modernségén, amennyiben rómaisága volt az a modernség . . . Ott, az irodában gubbasztva értettem csak meg igazán — igazán a magam számára — verseit. Klasszicizmusának mibenlétét, természetrajzát. Végtelen birkózásait rögeszmés fogalmaival (költői kategóriáival), amilyen a műhely, a forma, a rend, a mérték stb. Azt például, hogy valójában mit is jelent nála a mértéken való inszisztálás. Kitartás. Eliot írja Mit jelent az, hogy klasszikus? című tanulmányában: „Ezt a mértéket elég volt egyszer megteremtenie (mármint Vergiliusnak): e feladatot nem

kell többé elvégezni. De e mérték megőrzése szabadságunk ára, szabad-ságunk védelme a káosz ellen.”

Azt, hogy sorsunk — idéznünk kellene Eliotnak a száműzött Aeneis sorsáról, sorsérzetéről írt szavait is — csak így ragadható meg, azt is ott, irodájában gubbasztva értettem meg. S ott vált számomra láthatóvá az is, ahogyan ezeket a kiharcolt, megvédett kategóriáit meghaladja. Ahogy a költészetet meghaladja — noha minden látványosság nélkül — az iroda néma spektakulumában, mégis szinte rimbaud-i radikalizmussal...

Sok versét halljuk majd ma este, ezért csak két rövid idézettel élnék most befejezésül, amelyeknek igazi akusztikát az az ügyvédi iroda, az az officína ad:

*A legnyomorultabb élet is
jobb lehet az adott rend elfogadásánál.
(Róma égése — ellen-máglya)*

*Vállalom mindazt, ami
bennem
és benned vagy asszonyod
alélásában mértéken felüli, —
vállalom Krisztust is, aki
mértéken felüli (...)
(Himnusz — suicid)*

UTÓSZÓ

Képet akartam róla festeni, kapom fel a fejem papirosaim közül. S hirtelen barátomra gondolok, a festőre, Tihamérra, aki szinte mindenkit lefestett (még a karakterisztikus vonások nélküli, rózsaszín-gömbölyű gyerekeket is zseniálisan), csak Pistát nem. Többször nekifutott, de ahogyan ő szokta, minden alkalommal leöntötte firnájsszal.

Valójában most én is ezt a gesztust, a visszavonás gesztusát keresem. Mert ha Tihamér nem festette meg őt, az azt jelenti, hogy nagyon is komoly oka volt rá. Azt minden bizonnyal, hogy Pista volt az egyetlen ember, akiről nem akart olcsó, semmis képet készíteni. Csak Pistához méltót lett volna hajlandó kiadni a kezéből. Hisz ő (hozzám sokban hasonlóan), noha egész életében mindenben Pista ellen dolgozott (nem vette komolyan a művészetet, olcsó képeket festett), mégis valamiféleképpen a legjobb tanítványa volt, mégis ő becsülte Pistát legtöbbször, annál is inkább, mivel egy városkában, szomszédjaként élte le életét...

Szóval felkapva fejemet e papirosok, papírképek közül, egy másik portréra gondolok, egy másik kép kezd lebegni szemem előtt: egy objektív, amilyent halott barátunk olyannyira érzelmes és mégis olyannyira objektív szeme lát.

Halott festő barátunknak szeretném ajánlani e semmis kis kísérleteket, azért is, mert az ötvenes években ő hozott el először ide, a Telepre (ahol immár egy egész kis kanizsai kolónia él, estünk részvevői is majd mindannyian kanizsaiak): emlékszem, nála aludtam, de hogy háziasszonya ne vegyen észre, az ablakon másztunk be... Ő mesélte akkor, hogy itt, a Telepen mászkálva, ha véletlenül a zombori vágányhoz ért, mindig leterdelt, és megcsókolta a síneket: annyira vágyott haza, oda a Körös sarkára, Pista szomszédságába — oda, ahol főbe lőtte, majd megmérgezte magát.